

ЧИСЛОВІ ФОРМИ ПОЛЬСЬКИХ ІМЕННИКІВ – НАЗВ ВІДЧУТТІВ У СЛОВНИКУ І ТЕКСТІ

Проблематика відчуттів є предметом дослідження багатьох наукових дисциплін, у т.ч. Мовознавства [пор. напр. Rajdzińska 1996; Piotrowska 2009; Ботвинюк 2012]. Лексико-семантичним, етимологічним, структурно-граматичним особливостям лексем, пов'язаних з відчуттям **смаку**, присвячені праці, зокрема, Б. Мітрєнги [Mitrenga 2009; 2014], Р. Броніковської [Bronikowska 2002], М. Білоус [Білоус 1982], І. Гайдаєнко [Гайдаєнко 2006]; **запаху** – К. Пісаркової [Pisarkowa 1972], М. Бугайського [Bugajski 2004], І. Лукашук [Łukaszuk 2012], В. Дятчук [Дятчук 1978], В. Власюк [Власюк 2009], І. Іншакової [Иншакова 2014]; **слуху** – С. Журовського [Żurowski 2012], П. Кладочни [Kładoczny 2012], І. Гайдаєнко [Гайдаєнко 2008]; **дотику** – Е. Ладзяк [Ładziak 2015]; **зору** – М. Завіславської [Zawisławska 2004], А. Добачевського [Dobaczewski 2002]. Дослідження, які стосуються зорової перцепції, значною мірою зосереджені також на назвах кольорів [пор. Tokarski 1995; Grzegorzczukowa, Waszakowa 2000, 2003; Ampel-Rudolf 1994; Бабій 1997].

У статті пропонуємо дослідження польських іменників-назв відчуттів, а саме: *wzrok, słuch, węch, smak, dotyk* у світлі граматичної категорії числа. Аналізовані одиниці належать до лексико-граматичного розряду абстрактних іменників, для більшості з яких характерним є вживання лише у формах однини або множини. Аналізовані одиниці належать до групи *singularia tantum*, хоча, формально, можуть творити плюральні форми та в певних контекстах уживатися в множині. У мовознавчій науці сформувався різні підходи до проблеми функціонування множинних форм

іменників *singularia tantum*, оскільки часто зміну числової форми супроводжує зміна значення¹. Попри те, що в лексикографічних джерелах польської мови тисячі словникових статей містять інформацію про приналежність іменників до групи *singularia tantum*, деякі мовознавці² вважають, що майже від усіх іменників можна утворити і, за потреби, вживати форми множини. У. Хрен, описуючи стан дослідження іменників *singularia tantum* у польській мові, робить висновок, що «від кожного іменника з цієї групи можна утворити форми множини» та «невживання цих іменників у формах множини потрібно вважати статистичною, не граматичною, закономірністю, а причини такого обмеження мають семантичний характер»³ [Chren 1989: 164]. Наші попередні дослідження форм множини, зокрема, абстрактних іменників показали, що під дією певних механізмів та за вимогою контексту, значна частина сингулятивів уживається у формах множини [Бундза 2014, 2015а, 2015б]. У пропонованій статті, використовуючи технічні можливості сучасної мовознавчої науки, а саме методи корпусної лінгвістики (зокрема, дані Національного корпусу польської мови, за допомогою якого визначаємо відсоток форм множини іменників відносно загальної кількості словоформ⁴), досліджуємо числові особливості назв відчуттів, з'ясовуємо, чи множинні форми цих іменників уживаються в текстах, визначаємо, чи/наскільки формальна зміна числа впливає на значення слова, а також аналізуємо кодифікацію числових особливостей у сучасних лексикографічних джерелах польської мови.

Матеріалом дослідження є іменники *wzrok, słuch, węch, smak, dotyk* та контексти їх уживання в НКJP (31 365 контекстів). Дже-

¹ Пор. напр. польські іменники *czułość* і *czułości*: *Nie zaznał nigdy matczynej czułości ani troski; ...wagi laboratoryjne o dużej czułości; Czułość materiałów fotograficznych; Na reszcie był wolny od rodzinnych czułości* [ISJP].

² Пор. напр. Gruszczyński 1989; Saloni 2007].

³ Тут і далі переклад наш – І.Б.

⁴ Визначення відсотка форм множини здійснюємо на підставі стилістично вирівняної версії Національного корпусу польської мови, яка на сьогодні налічує близько 250 млн. слів. У корпусі представлені тексти в такій пропорції: книги – 29%, преса – 50%, інші писані тексти – 4%, інтернет (блоги, форуми, інтернет-сайти) – 7%, усне мовлення – 10%. Отже, отримані результати якнайповніше відображають реальну картину функціонування іменників-назв відчуттів у сучасній польській мові.

рельною базою дослідження є словники польської мови (*Словник польської мови* за ред. В. Дорошевського [Doroszewski, red., 1958–1969], *Словник сучасної польської мови* за ред. Б. Дуная [Dunaj, red., 1996], *Великий словник нормативної польської мови* за ред. А. Марковського [Markowski, red., 2004], *Інший словник польської мови* за ред. М. Банька [Bańko, red., 2000], *Універсальний словник польської мови* за ред. С. Дубіша [Dubisz, red., 2003], *Великий словник польської мови* [Żmigrodzki, red., 2007]) та Національний корпус польської мови [www.nkjp.pl].

На основі словників польської мови з'ясовуємо значення слів та їхню числову характеристику. Корпусні дані демонструють реалізацію іменників у формах однини та множини. Аналізуючи контексти з плюральними формами, показуємо, у яких випадках і в яких значеннях ці форми вживаються і наскільки таке мовне явище є поширеним.

SŁUCH

Презентація значень і числових характеристик іменника *słuch* у словниках польської мови є досить різною⁵. На основі словникової інформації можемо виокремити такі значення: 'чуття, завдяки якому люди і тварини чують звуки'⁶, пор. *Czy tylko ona wyteżęła wzrok i słuch, by znaleźć w nim coś, czego dotąd w Danii ani nie widziano, ani nie słyszano?* [NKJP: Świdorski B., *Słowa obcego*]; 'здатність правильно сприймати висоту звуків та відрізнити правильне виконання мелодії від фальшування', пор. *Ale jak można grać, kiedy się nie ma słuchu?* [NKJP: Borowa M., *Dominika znaczy niedziela*, 1988]; 'здібність до чогось', пор. *Majk miał wrodzony słuch językowy i bezsprzeczny dar literacki* [NKJP: Abramow-Newerly J., *Młyn w piekarni*, 2002]. Також іменник *słuch* уживається в складі усталених

⁵ Так, напр., SJPDoG та ISJP в одній словниковій статті реєструють п'ять значень цього слова, зазначаючи, що у значеннях 'неперевірені відомості' іменник уживається лише у формі множини, 'вуха тварин' – зазвичай у формі множини, тоді як у інших значеннях – лише у формі однини. SWJPDun, USJP, WSJPŻm іменники *słuch* і *słuchy* подають окремими статтями. ISJP та WSJPŻm реєструють значення, якого немає в інших словниках: 'здібність до чогось'.

⁶ Тут і далі подаємо спрощені дефініції.

зворотів, напр.: *grać, śpiewać ze słuchu* 'співати або грати без нот', пор. *...jako autentyczny samouk, grał ze słuchu rozmaite utwory, później także na gitarze, mandolinie i akordeonie* [NKJP: Radoszewski R., *Czesław Niemen: kiedy się dziwić przestane...: monografia artystyczna*, 2004]; *zamienić się w słuch* 'слухати дуже уважно', пор. *Wnurowi musiało wystarczyć, że zamieniałam się w słuch i pilnie konspektowałam jego opowieść* [NKJP: «Gazeta Wyborcza», 22.05.1998]; *słuch o czymś, o kimś, po kimś zaginął* 'невідомо, де щось/хтось міститься, що з чимось/кимось діється', пор. *O większości tamtych zespołów już dawno słuch zaginął, a Wam udało się przetrwać* [NKJP: «Wieści Podwarszawskie», nr 32 (747), 14.08.2005]; *powiedzieć do słuchu* 'сказати різко, образливо', пор. *Masz dosyć swojego szefa? Chciałbyś mu powiedzieć coś do słuchu i jednocześnie nie stracić pracy?* [NKJP: «Super Express», 2006].

Унаслідок розвитку переносного значення виник іменник *słuchu*, означає 'неперевірені відомості' і вживається найчастіше з дієсловами *chodzić, dojeść/dochodzić*, пор. *Chodzą słuchy, że w przyszłym sezonie będziemy mieli w Polsce tylko jedną ligę hokejową* [NKJP: «Dziennik Zachodni», 21.02.2002], *Doszły nas niepokojące słuchy o Tobie. Wiem, że rzuciłeś studia, wiem, że zajmujesz się kradzieżami komputerowymi, i to na dość dużą skalę* [NKJP: Burkowski M., *Wysłannik szatana*, 1999]. У сучасній польській мові іменник *słuchy* у значенні 'неперевірені відомості' вживається лише у формі множини і належить до групи *plurale tantum*. Однак, в ілюстративному матеріалі словникової статті, у SJPDoG, у якій зазначено, що у цьому значенні слово вживається зазвичай в однині, автори подають приклад цього іменника у формі однини з позначкою *daw.* (давній): *Jak o pieniądzach słuch poszedł, zaraz się do moich dziewczyn konkurenci znaleźli* [<http://doroszewski.pwn.pl/haslo/s%C5%82uch/>]. Беручи до уваги цей факт, можна припустити, що спочатку, шляхом метонімії, утворилося значення 'відомість', яке, зрештою, збереглося у складі фразеологізму *słuch o czymś, o kimś, po kimś zaginął*. Далі, оскільки саме форма множини *słuchy* інформувала про значну кількість джерел відомостей, що й могло бути однією з причин їх неправдивості, форма множини витіснила форму однини у цьому значенні. Множинні форми можуть також означати повторюваність якоїсь дії чи явища, на що вказують,

наприклад, дієслова, з якими найчастіше вживається слово, *cho-dzić, dochodzić*, у значенні яких простежується елемент повто-рюваності. Оформлення значення 'неправдиві відомості' можна пояснити також близькозначними іменниками *pogłoski, wieści, plotki*⁷.

У мисливській термінології вживається (зазвичай у формах множини) іменник *śluch* у значенні 'вуха тварини (найчастіше зайця, кроля, кабана)', пор. *Dzik jest zwierzyną, która w swej sylwetce zachowała surowość i dzikość zwierzęcia pierwotnego. [...] Gwizd ma długi, słuchy krótkie stojące, mocno obrośnięte...* [NKJP: Godlewski S., *Vademecum myśliwego*, 1955]. Значення іменника виникло внаслідок процесу опредметнення, тобто з граматичної інформації, поданої в словниках, слідує, що іменник *śluch* – це передусім іменник *singulare tantum*, а в значеннях 'неперевірені відомості' і 'вуха тварини' – *plurale tantum*.

У корпусі польської мови функціонування форм іменника *śluch* представлено 3152 контекстами⁸, з яких 15,16% становлять контексти з формою множини. У контекстах з множинними фор-мами реалізується, переважно, значення 'неперевірені відомості' (понад 97% контекстів). Контексти, у яких форма множини вжи-вається зі значенням 'вуха тварини' становлять всього 2,51%. І лише в одному контексті форма множини не відноситься до цих значень, пор.:

⁷ Хоча й словники польської мови і не відносять цих слів до групи *pluralia tan-tum*, однак ілюстративний матеріал лексикографічних джерел і корпусні контексти свідчать про переважання форм множини.

⁸ Не беремо до уваги контекстів, у яких вжито назву локальних монет м. Члухув – *śluchy*, яка походить від старої слов'янської назви озера і поселення *Śluchów* або *Śłochów* [<http://www.katalogmonet.pl/Katalog/Pieni%C4%85dz-zast%C4%99pczy/III-RP-%C5%BBetony/Dukaty-lokalne-Mennica-Polska-SA/2159-3-s%C5%82uchy-dp3>; дата перегляду 18.10.2016], пор. *Wydanie lokalnych dukatów to prosta metoda na promocję, [...] a do długiej listy dołączył ostatnio Człuchów. Przez kilka miesięcy, poczynszy od końca maja, w niektórych sklepach za towar będzie można płacić śluchami. Tak bowiem nazywać się mają człuchowskie dukaty* [NKJP: «Dziennik Bałtycki», 27.03.2009]. Також не враховано контекстів з формою *śluchom*, яка є формою 1 ос. одн. дієслова *śluchać*, що є особливістю, наприклад, підхалянського діалекту [пор. Dejna 1981: 53], пор. *Jo, tato, śluchom wos, dobrze godocie i tak miarkujym, ze teraz wom bedym pomogol na gospodarce* [NKJP: «Tygodnik Podhalański», nr 51–52, 1997].

- (1) Po kawiarniach i klubach, nadstawiając swe *śluchy*,
łowi słówka niebaczne ugrzeczniionych tłum szpicli –
wtem w powietrzu rozbrzmiewa nowy dźwięk: a to duchy,
a to duchy wolności powracają z banicji! [NKJP: Szpotański], *Zebrane utwory poe-
tyckie*, 1990]

У наведеному уривку вірша автор уживає слово *śluchy* як синонім до слова *uszu* в значенні 'вуха людини як орган чуття'. Використання саме іменника *śluchy* зумовлене, очевидно, потребою римування *śluchy* – *duchy*, отже його можна вважати оказіональним.

Опрацьований словниковий і корпусний матеріал, пов'язаний з функціонуванням форм іменника *śluch*, дає змогу припустити, що відсутність контекстів з формою множини іменника *śluch* у значенні 'чуття', 'здібність' свідчить про високий ступінь абстрактності цих понять, який виключає їх плюралізацію. Лише у значеннях 'неперевірені відомості' та 'вуха тварини', семантика яких, унаслідок розвитку переносного значення, характеризується вищим ступенем конкретизації, можливою є форма множини *śluchy*.

WĘCH

Словникові статті іменника *węch* подають на першому місці значення 'чуття, завдяки якому люди і тварини відчують запахи'. На другому місці розміщено 'здатність передбачення розвитку подій; інтуїція', а також зазначено, що слово вживається в розмовному стилі (USJP, WSJPŻm) чи в переносному значенні (SJPDor). У розмовній мові на позначення інтуїції вживається також фразеологізм *psi węch*, пор. *Miał psi węch do tego, co siedzi w ludziach. Radar. Szósty zmysł* [NKJP: «Polityka», nr 2698, 28.03.2009]. Крім того, SJPDor фіксує значення 'запах', із позначенням *daw.* (давній). Сучасніші словники цього значення не реєструють. Граматична інформація, вміщена у словникових статтях, дає змогу стверджувати, що іменник *węch* є іменником *singulare tantum*⁹. Підтверджує приналежність цього іменника до категорії

⁹ Іменники *singularia tantum* у словниках польської мови мають кваліфікатори *blm* – без форм множини (USJP, WSPP, SJPDor, SWJPDun), *nl* – незлічуваний (ISJP),

pluralia tantum також факт, що в корпусі польських текстів знайдено лише два контексти, в яких реалізована форма множини, пор.:

(2) Padałem z nóg. Serce klekotało ledwie. Klęknąłbym w końcu – a za nic, za Boga nie chciałbym przed takim gnojem klęknąć – gdyby nie owe pokątne moje arcyawangardowe węchy i przedstawienia. [NKJP: Pilot M., *Na odchodnym*, 2002]

(3) Gdy kobieta poczuje, że jest gotowa do wymiany genetycznej, rozpoczyna rytualny taniec. Zaczyna od zlikwidowania osobniczego zapachu przez zanurzenie się w bezbarwnej cieczy. Gdy pozbędzie się swojego, korzysta ze sztucznych węchów, złapanych w szklanych pojemnikach. [NKJP: Praszynski R., *Jajojad*, 1998]

Перший приклад ілюструє переносне вживання іменника і, скоріш за все, має якісний характер, тобто форма множини не несе інформацію про кількість, а лише підсилює значення іменника. З другого контексту слідує, що слово *węch* вжито у значенні «запах», очевидно, з метою збільшення іронічного ефекту. Лише okazionalne вживання лексеми *węch* дозволяє припустити, що цей іменник *singulare tantum* є стійким щодо творення множинних форм і вживання їх у сучасній польській мові.

WZROK

До групи *singularia tantum* належить іменник *wzrok*, який у польській мові має, передусім, значення 'чуття, завдяки якому люди і тварини бачать', пор. *Tadeusz stracił wzrok w trzydziestym dziewiątym roku* [NKJP: Czeszko B., *Pokolenie*, 1951]. Друге значення, яке подають словники, 'вираз очей, погляд', пор. *Laura unikała swojego wzroku* [NKJP: Siarkiewicz E., *Kuźnia głupców*, 2009]. Також іменник *wzrok* уживається у складі усталених зворотів і фразео-

а також *zwykle lp* – зазвичай у формі однини. Щодо WSJPŻm, то згідно з концепцією цього словника граматичну інформацію представлено на підставі *Граматичного словника польської мови* [Saloni i in. 2007], у якому подається ціла парадигма відмінювання іменників, оскільки системно від іменників *singularia tantum* можна утворити форми множини [Gruszczyński 2001: 104], а крім того, на думку Зигмунта Салоні, ці форми можна вжити «в автоматично доданих значеннях, які виникають внаслідок природнього розшарування значень» [Saloni i in. 2007: 30]. Тому у WSJPŻm у словникових статтях традиційних іменників *singularia tantum* знаходимо лише кваліфікатор *zwykle lp* – зазвичай у формі однини.

логізмів, наприклад, таких як: *krótki wzrok* ‘вада зору’, пор. *Nadali mu przezwisko Ślepowron, gdyż Jan miał krótki wzrok i posługiwał się szkiełkiem powiększającym* [NKJP: «Wychowawca», nr 199–200, 07.2009]; *orli wzrok, sokoli wzrok* ‘здатність далеко бачити; дуже хороший зір’, пор.: *Jego orli wzrok zauważył każdy śmieć, każdy papierek* [NKJP: Matuszkiewicz I., *Nie zabijać pająków*, 2007], *Strażnik ma sokoli wzrok, bo w kącie ciemno, a człowiek był na tyle brudny, że zlewał się «maskująco» z otoczeniem* [NKJP: «Trybuna Śląska», 14.03.2002]; *koci, sowi wzrok* ‘здатність бачити в темноті’, пор. *Co zrobimy bez światła w absolutnych ciemnościach, których nie przenikał nawet koci wzrok* *Pożeracza Chmur?* [NKJP: Białołęcka E., *Tkacz iluzji*, 2004], *Zanim przyszło do rozmowy z Powellem, trzeba było wysłać patrolę na rzekę. Wyznaczyliśmy do tego cztery niewielkie jaboty, każdą obsadzoną przez dwóch wojowników z sowym wzrokiem...* [NKJP: Fiedler A., *Orinoko*, 1957]; *badać kogoś wzrokiem* ‘уважно придивлятися до когось, чогось’, пор. *Uważnie badała wzrokiem pożółkłe zdjęcia w złoconych ramach...* [NKJP: Klarecki T., Smolarek I., *Wilk... i śmierć bankiera*, 2006]; *barani wzrok* ‘погляд, який свідчить, що людина нічого не розуміє’, пор. *Najpierw pomyślałem, że mając naprzeciw siebie ten barani wzrok, wstanie i oddali się jak najprędzej* [NKJP: Szczepaniak Z., *Dziewczyna z Trogiru i inne opowiadania*, 2005] та ін. Широке використання цього іменника, зокрема у великій кількості усталених зворотів, підтверджує корпусний пошук, оскільки натрапляємо на 16 189 контекстів з усіма словоформами. Однак, знайдено лише 5 контекстів, у яких іменник *wzrok* вжито у формах множини, пор.:

- (4) I tam też (na pupie, nie na kanapce) koncentrują się wzroki męskiej części studentów. [NKJP: «Dlaczego?», 28.09.2010]
- (5) maxwell_house: Witaj Karolina! Czy czułaś, że jury patrzy na Ciebie przychylnym okiem podczas koncertu finałowego?
Karolina Gorazda: Pół na pół. Z części wzroków czułam, że część jest mi przychylna, z reszty nie mogłam nic odczytać, bo nie pokazywali nic po sobie. [NKJP: Onet.pl – Rozmowy, 02.10.2003]
- (6) Przy wykonywaniu tego salta musiał patrzeć w oczy rzucającego; tym razem trzykrotnie rzucił piłkę panu Stefanowi i trzykrotnie złapał ją na rurkę; wyglądało to przy kontakcie ich wzroków – jak trzykrotne pytanie i trzykrotna odpowiedź. [NKJP: Iwaszkiewicz J., *Brzezina i inne opowiadania*, 2006]

(7) [...] mój zazwyczaj uległy język buntuje się i odmawia posłuszeństwa: brakuje mi słów, robię najprzedziwniejsze błędy gramatyczne, stylistyczne. Zazwyczaj mnie to złości, więc wypieram moje pomyłki z pamięci, ale jedną zapamiętałam, bo wydała mi się wyjątkowo wdzięczna. Otóż opowiadając przyjaciółce o mojej pierwszej lekcji w szkole – przed którą ze zdenerwowania i tremy całą noc nie zmrużyłam oka – wyprodukowałam z siebie następujące zdanie: «I wówczas dzieci popatrzyli na mnie oślimi wzrokami». [NKJP: «Gazeta Wyborcza», 13.05.1994]

(8) z Manuela Gretkowską i Piotrem Pietuchą rozmawia Beata Dzięgielewska [...]

- «Macie takie same wzroki», powiedziała twoja córka, gdy zobaczyła zdjęcie Manuei. Tak napisałeś w swojej książce. Myślisz, że rzeczywiście patrzycie tak samo?
- Jesteśmy nieprawdopodobną całością i jesteśmy bardzo różni. Różnimy się [...]
- Ta lista rozbieżności jest niepokojąco długa. [NKJP: Gretkowska M., *Polka*, 2001]

У прикладах 4, 5, 6, 7 форма множини ілюструє значення 'вираз очей, погляд' і вжита на позначення погляду різних людей. Варто зазначити, що в контекстах 4, 5 замість форми множини *wzroki* могли б бути використані синонімічні лексеми *spojrzenie* або *oko*, які в польській мові є іменниками з повною числовою парадигмою. У контексті 6 словосполучення *kontakt wzroków* використано okazionalno, оскільки в польській мові вживається усталене словосполучення *kontakt wzrokowy*¹⁰. У прикладі 8 ширший контекст дає змогу простежити, що вжите у формі множини слово *wzrok* означає 'спосіб, у який людина дивиться на якусь справу'. Незначна кількість контекстів з формою множини, а також відсутність прикладів з плюральною формою слова *wzrok* у значенні «чуття» підтверджує сингулятивний характер цього іменника.

ДОТΥК

Іменник *dotyk* у польській мові, подібно як інші назви відчуттів, є багатозначним словом, одним із значень якого є 'чуття, завдяки якому ми відчуваємо, що торкаємося до чогось або щось до нас торкається', por. *To właśnie zmysł dotyku i węchu są najlepiej rozwinięte u tak małego człowieka i umożliwiają mu kontakt z otaczającym*

¹⁰ НКПМ реєструє 224 контексти зі словосполученням *kontakt wzrokowy*, por. *Utrzymuj kontakt wzrokowy przez cały czas wykładu* [NKJP: «Wychowawca», nr 166, 10.2006], *Są grzeczni, uprzejmi, ale unikają kontaktów wzrokowych* [NKJP: «Gazeta Wyborcza», 15.11.1996].

światem [NKJP: «Dziennik Zachodni», 02.05.2009]. Лексема *dotyk* означає також 'дію за значенням дотикати', пор. *Nagle uczuła na ramieniu czyjś dotyk, drgnęła i otworzyła oczy* [NKJP: Nurowska M., *Panny i wdowy: piołun*, 1992], причому саме це значення подане в більшості словників (USJP, ISJP, WSJPŻm, SJPDoG) на першому місці. У словниках польської мови подано інформацію про одиницький характер лексеми *dotyk*. Однак, порівняно з проаналізованими вище назвами відчуттів, цей іменник проявляє більшу здатність до вживання в текстах множинних форм. У корпусі польської мови представлено 2265 контекстів з усіма словоформами іменника *dotyk*. З них у 1,9% контекстів ужито форми множини, які пов'язані зі значенням 'дія зі значенням доторкатися', пор.:

- (9) Siadaliśmy w ławkach z surowego drewna, słoje od tysięcznych dotyków miały gładką, szklistą strukturę. [NKJP: Stasiuk A., *Biały kruk*, 1955]
- (10) Ścisnął setki rąk podczas wszystkich spotkań, pozwalał się dotykać. Po każdym takim spotkaniu guziki u sutanny bywały oberwane, a białe mankiety brudne i postrzępione od dotyków rąk. [NKJP: «Wychowawca», nr 202, 10.2009]
- (11) Pisałam też o chwilach z Tobą, o tych spacerach, które kończyły się nad ranem na bulwarze nad Wisłą. Wtedy jeszcze nie było pieścizot, nie było dotyków, nawet nie było zbyt wiele słów. [NKJP: Sobol M., *Mojry*, 2005]
- (12) Człowiek do normalnego rozwoju potrzebuje więzi uczuciowych, bliskości fizycznej, słów, uczuć, dotyków. [NKJP: Kosiński P., *Obudzić serce*, 2000]
- (13) Patrzę na Twoją rączkę i śledzę misterne dotyki pędzla, ruchy Twej główki, zapominał o moich udękach... [NKJP: Rostworowska M., *Portret za mgłą. Opowieść o Oldze Boznańskiej*, 2003].
- (14) Repertuar dotyków jest bardzo różnorodny. Są to gniewienia, głąskania, zadrapania, ukąszenia i uderzenia. [NKJP: Ogródnik Z., *Potencjalne porady czyli wszystko o afrodyzjachach*, cz. 1, 2005]
- (15) Jak być siostrą, jak lekarzem, jeśli się nie chce dotykać? Lekarz, lekarka są zwolnieni z niektórych rodzajów dotyków, zwłaszcza jeśli nie wybierają chirurgii. [NKJP: Iwasiów I., *Bambino*, 2008]

Форма множини підкреслює, що слово *dotyk* позначає конкретну дію, акт, який обмежений часом. Саме така конкретизація значення сприяє утворенню плюральних форм абстрактних іменників. У певних контекстах множина використана, щоб показати, що дії, окреслені словом *dotyk*, виконують різні люди (пор. приклади 9, 10), вказати на багаторазовість дії (пор. приклади 11–13).

Також уживання множинних форм може бути зумовлене необхідністю розрізнення дій, названих іменником *dotyk* (пор. приклади 14, 15). Форму множини лексеми *dotyk* можна пояснити й, очевидно, як аналогію з його синонімом *dotknięcie*¹¹, який у польській мові є іменником з повною числовою парадигмою.

СМАК

Польський іменник *smak* характеризується розбудованими словниковими статтями, в яких подано до 8 значень. Старіші словники, SJPDor і SWJPDun, реєструють значення, яких вже немає, наприклад, у WSPP, ISJP, WSJPŻm, а саме: 'приправа' (пор. *W przesyłce [...] rozbita została część kartonu ze smakami do ciast* [SJPDor]), 'щось смачне' (пор. *Pod tym pająkiem zaś stał stół [...], a na nim te smaki różne, którymi Mordka gościa swojego częstował* [SJPDor]), 'бульйон для супу' (пор. *Barszcz na smaku warzywnym* [USJP]), 'стиль, вид' (пор. *Konarski dał także pierwszą oryginalną próbę tragedii w smaku francuskim* [SJPDor]). У новіші словники польської мови ввійшли такі значення іменника *smak*: 'чуття, за допомогою якого люди і тварини відчують властивість продуктів, які їдять, розрізняють їх', пор. *Gdy mówimy o smaku, mówimy o gorzkości – jest to smak, który, tak jak w przypadku wielu innych doznań zmysłowych, jest przykry, gdy występuje w nadmiarze* [NKJP: «Super Express», 1998]; 'властивість їжі, напою', пор. *Bardzo smaczna jest np. kawa czekoladowo-migdałowa, orzechowo-kremowa, cynamonowa lub o smaku irlandzkiej whisky* [NKJP: «Kuchnia», nr 5, 1998]; 'бажання їсти', пор. *Choć naciskany, do wyjaśnienia przystąpił Horn dopiero po obiedzie, który, nawiasem mówiąc, zjadł ze smakiem* [NKJP: Sapkowski A., Narrenturm, 2002]; 'уподобання', пор. *Jeszcze w czasie rewolucji nabrała smaku do robienia interesów i ta pasja nadal jej nie opuszczała* [NKJP: Jałowiecki M., Wolne miasto, 2002]; 'почуття прекрасного', пор. *Nie wiem, czy panu Stojowskiemu brak smaku, przyzwoitości czy czegoś innego, skoro do dzieł człowieka, który dostał literacką Nagrodę Nobla, dodaje swoje własne dopiski* [NKJP: «Gazeta Wyborcza», 18.11.1997]; 'те, що найцінніше, найцікавіше, найпривабливіше', пор. *Zawsze jednak cudownie jest poczuć smak*

¹¹ У дефініції іменника *dotyk* у словниках SJPDor, SWJPDun, USJP подано іменник *dotknięcie*, що свідчить про взаємозамінність цих лексем.

przygody, poznając nowe miejsca i uczestnicząc w ciekawych wydarzeniach [NKJP: «Gazeta Pomorska», 27.12.2009]. Щодо числової характеристики іменника *smaak*, то словники кваліфікують переважно це слово як *singulare tantum*, проте у значенні 'властивість їжі і напою' ISJP подає обидві числові форми. За допомогою корпусу текстів встановлюємо, що кількість контекстів з формою множини становить 8,65%. Множинні форми іменника *smaak* співвідносяться, передусім, з його значенням 'властивість їжі, напою' (бл. 90% контекстів), пор.:

- (16) *Smaaki* dzielą się na słodkie, gorzkie, słone i kwaśne. Zapewne jest ich znacznie więcej odmian. [NKJP: Gołaszewska M., *Estetyka pięciu zmysłów*]
- (17) Do dyspozycji były zazwyczaj dwa *smaaki*: waniliowy i śmietankowy (zasadniczo różniły się nazwą), choć u ambitniejszych przywaciarzy bywały i warianty owocowe otrzymywane z przetartej masy borówkowej. [NKJP: «Gazeta Wyborcza», 30.07.1993]
- (18) Umytą dokładnie rzodkiew trzemy na drobnej tarce, pozostawiamy na 20–30 minut, aby ulotnił się ostry smak, i następnie łączymy ją z utartą również na drobnej tarce marchewką. Oba te *smaaki* dobrze się uzupełniają. [NKJP: Olko S., *Makrobiotyka w polskiej kuchni...*, 1993]
- (19) Frugo to wieloowocowe soki w czterech *smaakach* i czterech kolorach. Od dwóch lat w tajemnicy testowano kształt, pojemność butelek, *smaaki* i kolory soków, barwę etykiet, rodzaj zakrętki. [NKJP: «Gazeta Wyborcza», 07.10.1996]

Форма множини в наведених прикладах спричинена потребою розрізнення поняття, яке називає іменник *smaak*. У корпусі текстів зафіксовано також контексти, в яких іменник *smaak* позначає властивість неїстівних речей:

- (20) Mają być błyszczki – mruknęła Hanka. – Te o różnych *smaakach*. Bananowym, truskawkowym, jabłkowym i jeszcze jakimś. [NKJP: Plebanek G., *Dziewczyni z Portofino*, 2005]
- (21) Prezerwatywy były w kilkunastu różnych kształtach, kolorach i *smaakach*. [NKJP: Kwietniewski A., *Blondynka z miasta Łodzi*, 2008]
- (22) Miłość ma wiele *smaaków*. Może mieć smak słodczy, ale nierzadko też gorzyczy... [NKJP: «Gazeta Tczewska», 27.02.2008]

Позначаючи властивість їжі, іменник *smaak* може піддаватися конкретизації і називати саму їжу (в контекстах 23 і 25 іменник *smaak* називає різні види морозива, у 24 – жувальної гумки), про що свідчать, наприклад, такі контексти:

- (23) W «Domu Lodowym» można kupić 40 smaków. Właścicielka nie boi się eksperymentów, wciąż wprowadza nowości. [NKJP: «Gazeta Wrocławska», 30.07.2003]
- (24) Zacząłem od najprostszej rzeczy: «Czy Jasiak lubi gumy o smaku morelowym?». I ustaliłem, że musi lubić. Wszystkie inne smaki podkradali mu Bartuś i Młodszy, dlatego kupuje tylko morelowe, których nikt mu nie zabiera. [NKJP: Strękowski-Zaremba M., *Detektyw Kefirek i pierwszy trup*, 2011]
- (25) Za pierwszym podejściem nie miała wydać z 20 złotych, za drugim wyszły jej pistacjowe [...], na koniec parasol jej się wykrzywił i słońce wszystkie smaki zmieniło w brzydką breję. [NKJP: «Gazeta Wrocławska», 10.08.2001]

На другому місці за кількістю вживань у формі множини міститься значення 'те, що найцінніше, найцікавіше, найпривабливіше', яке реалізовується в корпусі в 35 контекстах, пор.:

- (26) Przy filiżance herbaty zrodziła się niejedna przyjaźń i niejedna miłość. Trudno znaleźć słowa, żeby opisać niezliczone smaki przyjaźni, miłości i oczywiście... herbaty. Należy ich po prostu doświadczyć. [NKJP: «Gazeta Wyborcza», 06.11.1998]
- (27) Kazali nam się uczyć, być dobrze wychowanymi, wykształconymi, a różne smaki życia zbierają ci, którzy tego wcale nie przestrzegają. [NKJP: Pawluczuk M., Miller K., *Być kobietą i nie zwariować...*, 2010]
- (28) Spotkani podróżnicy uświadamiają, jak piękne jest życie polegające na niefrasobliwym zmienianiu miejsca pobytu. Skupianiu się właśnie na smakach życia, a nie celach do osiągnięcia. [NKJP: Cegielski M., *Masala*, 2002]

У творенні форми множини в цьому значенні спостерігаємо механізм розрізнення понять, підтвердженням чого є вживання поряд з плюральною формою *smaki* таких означень, як: *niezliczone, różne, rozmaite, wszystkie*.

Незначною кількістю контекстів з плюральною формою (19 контекстів) представлене значення 'уподобання', множина якого використана з метою розрізнення поняття, пор.:

- (29) Chęć oćpania się nie ma wiele wspólnego ze światopoglądem. Albo ma się do tego ciąg, albo nie. Z talentem do matematyki jest podobnie. [...] Czy można w demokracji narzucić komuś inne smaki, marzenia? [NKJP: Gretkowska M., *Europejka*, 2004]
- (30) Czołówka biznesu kreuje własne style i wyrafinowane smaki. Jerzy Starak kupuje meble projektowane przez amerykańskie małżeństwo Eamesów i luksusową firmę Cappellini. Krauze gustuje w południowych stylach. [NKJP: «Polityka», nr 2616, 11.08.2007]
- (31) Przy czym radio w mniejszym stopniu kształtuje gusty polityczne, w większym zaś muzyczne smaki i style życia. [NKJP: Blog Jakuba Pacana – www.redakcja.pl, 19.10.2009]

Поодинокими контекстами з формами множини представлені значення ‘почуття прекрасного’ (приклади 32, 33) і ‘бажання їсти’ (приклади 34, 35), пор.:

- (32) Skąd się to wzięło, że dzisiaj te szkła są tak bardzo brzydkie? [...] Pochlebiając najordynarniejszym smakom amerykańskich wojażerów, dorobkiewiczów czy milionerów z urodzenia, robotnicy z Murano popsuli jeden z najpiękniejszych przemysłów Italii. [NKJP: Iwaszkiewicz J., *Wenecja i inne szkice*, 2008]
- (33) Jedziemy do kościoła – mnóstwo bab kolorowych, ale już wielka mieszanina smaków; tylko trzy stare baby widziałam całkowicie stylowo ubrane [...] Młodsze wszystkie w jaskrawo krzyżących chemicznych kolorach, wśród których przeważa szafir i zieleń, teraz «najmodniejsze», a dawniej nigdy w strojach ludowych nie noszone. [NKJP: Dąbrowska M., *Dzienniki*, 2009]
- (34) ...a jak tam było z typowymi objawami ciąży, np. mdłości, częste chodzenie do toalety, smaki na coś itp.? [NKJP: www.forumowisko.pl, 11.05.2005]
- (35) Może po prostu strzelę sobie jednego, a potem zobaczę, czy warto sięgnąć po drugiego, a kiedy strzelę drugiego, będę wiedział, czy nie od rzeczy byłby trzeci, a jeżeli nawet złapią mnie smaki i sięgnę po czwartego, to będzie to dowód, że dziś jest ten dzień... [NKJP: Shuty S., *Ruchy*, 2008]

У корпусі тексті не знайдено контекстів, у яких форма множини співвідносилася **б** з основним значенням іменника *smak* ‘чуття, за допомогою якого люди і тварини відчувають властивість продуктів, які їдять, розрізняють їх’. З аналізу корпусного матеріалу робимо висновок, що вживання форми множини лексеми *smak* залежить від ступеня абстрактності значення. Найвищим ступенем абстрактності характеризуються значення ‘чуття, за допомогою якого люди і тварини відчувають властивість продуктів, які їдять, розрізняють їх’, ‘бажання їсти’ та ‘почуття прекрасного’. Часткову конкретизацію понять простежуємо у значеннях ‘те, що найцінніше, найцікавіше, найпривабливіше’, ‘уподобання’. Найбільшу здатність до вживання у формі множини досліджувана форма проявляє в значенні ‘властивість їжі, напою’.

Проаналізувавши словникові статті, контексти з формами однини і множини польських іменників-назв відчуттів *wzrok*, *słuch*, *węch*, *smak*, *dotyk*, можемо зробити такі висновки:

- іменники-назви відчуттів належать до лексико-гараматичного розряду абстрактних, у своєму основному значенні позначають поняття, необмежені простором чи часом, для них невластивим є явище квантифікації, відповідно ці іменники є іменниками *singularia tantum*;

- унаслідок розширення лексичного значення слова шляхом конкретизації відбуваються зміни числового характеру слів, напр.: *śluch/śluchy* у значенні 'вуха тварини', *smak/smaki* 'властивість їжі, напою', що відображено в лексикографічних джерелах польської мови. У корпусі текстів натрапляємо на форми множини, утворені від іменників у значеннях, для яких словники обмежують вживання плюральної форми, напр.: *wzrok/wzroki* 'вираз очей, погляд', *smak/smaki* 'уподобання' де форма множини використана з метою розрізнення понять. Окрім механізмів конкретизації та розрізнення, для вживання множинних форм властивою є експресивна функція, що спостерігаємо найчастіше на корпусному матеріалі текстів художньої літератури;
- відсутність у корпусі контекстів з формою множини іменників *wzrok, śluch, węch, smak, dotyk* у значенні 'чуття' підтверджує їхню приналежність до групи *singularia tantum*.

СЛОВНИКИ І ДЖЕРЕЛА

- ISJP – Bańko M., red., 2000, *Inny słownik języka polskiego*, t. I–II, Warszawa.
SJPDor – Doroszewski W., red., 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, t. I–XI, Warszawa, dostęp: www.doroszewski.pwn.pl
USJP – Dubisz S., red., 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. I–IV, Warszawa.
SWJPDun – Dunaj B., red., 1996, *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
WSPP – Markowski A., red., 2004, *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa.
WSJPŻm – Żmigrodzki P., red., 2007, *Wielki słownik języka polskiego*, Kraków, dostęp: www.wsjp.pl
NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego, dostęp: www.nkjp.pl

ЛІТЕРАТУРА

- Бабій І.М., 1997, *Семантика, структура та стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові (на матеріалі малої прози В. Стефаніка, М. Коцюбинського, М. Хвильового): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01*, Київ.
Білоус М.П., 1982, *Засоби вираження смаку в українській мові*, «Культура слова», вип. 22, с. 26–31.
Ботвинюк О., 2012, *Образно-виражальні засоби вербалізації концепту відчуття у творах Івана Багряного*, «Вісник Таврійської фундації», вип. 8, с. 80–84.

- Бундза І.В., 2014, *Функціонування множинних форм польських іменників на позначення смутку*, «Проблеми слов'язнознавства», вип. 63, с. 220–228.
- Бундза І.В., 2015а, *Граматична категорія числа іменника в польській мові: словниково-корпусний аналіз* [в:] *Польська мова та полоністика у Східній Європі: минуле і сучасність. Збірник праць з нагоди десятиліття кафедри польської філології Львівського національного університету імені Івана Франка*, ред. І. Бундза, Є. Ковалевський, А. Кравчук, О. Сливинський, Київ, с. 595–613.
- Бундза І.В., 2015б, *Польські іменники singularia tantum на позначення радості: словниково-корпусний аналіз* [в:] *Radość. Aspekty językowo-kulturowe*, ред. G. Filip, M. Patro-Kucab, Rzeszów, s. 59–75.
- Власюк В.В., 2009, *Особливості запахових відчуттів та їх вияв у мові* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npkpnu_fil/2009_18/1_16_Wlasiuk.pdf
- Гайдаєнко І., 2006, *Характеристика тематичних груп смакових номенів (на матеріалі гумористики О. Черногуза)*, «Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Лінгвістика», вип. 3, с. 147–150.
- Гайдаєнко І.В., 2008, *Семантична основа концепту «слух» у творах М. Коцюбинського*, «Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови», вип. 4, с. 399–404.
- Дятчук В.В., 1978, *Як передається в мові відчуття запаху*, «Культура слова», вип. 15, с. 35–42.
- Іншакова І., 2014, *Назви на позначення запахів у праслов'янській мові*, «Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету», вип. 11, с. 79–84.
- Ampel-Rudolf M., 1994, *Kolory. Z badań leksykalnych i składniowo-semantycznych*, Rzeszów.
- Bronikowska R., 2002, *Nazwy cech percypowanych zmysłem smaku jako określenia uczuć*, „Poradnik Językowy”, nr 6, s. 43–58.
- Bugajski M., 2004, *Jak pachnie rezeda? Lingwistyczne studium zapachów*, Wrocław.
- Chren U., 1989, *Rzeczowniki tzw. singularia tantum w „Słowniku języka polskiego PAN” pod red. W. Doroszewskiego* [w:] *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, ред. Z. Saloni, t. III, s. 163–186.
- Dejna K., 1981, *Atlas polskich innowacji dialektalnych*, Warszawa – Łódź.
- Dobaczewski A., 2002, *Zjawiska percepcji wzrokowej. Studium semantyczne*, Warszawa.
- Gruszczyński W., 1989, *Fleksja rzeczowników pospolitych we współczesnej polszczyźnie pisanej. Na materiale „Słownika języka polskiego PAN” pod red. W. Doroszewskiego*, Wrocław.
- Gruszczyński W., 2001, *Rzeczowniki w słowniku gramatycznym współczesnego języka polskiego* [w:] *Nie bez znaczenia... Prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Saloniemu z okazji jubileuszu 15 000 dni pracy naukowej*, ред. W. Gruszczyński, U. Andrejewicz, M. Bańko, D. Kopcińska, Białystok.
- Grzegorzczukowa R., Waszakowa K., red., 2000, *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Predykaty mentalne*, cz. I, Warszawa.

- Grzegorzczkova R., Waszakowa K., red., 2003, *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Predykaty mentalne*, cz. II, Warszawa.
- Kładoczny P., 2012, *Semantyka nazw dźwięków w języku polskim*, t. 1–2, Łask.
- Ładziak E., 2015, *Dotykając powierzchni. Przymiotniki opisujące wrażenia odbierane przez zmysł dotyku [w:] Badania diachroniczne w Polsce*, red. D. Lipiński, K.T. Witczak, Łódź, s. 153–165.
- Łukaszuk I., 2012, *Rosyjskie słownictwo pola semantycznego 'zapach'*, „Studia Wschodniosłowiańskie”, t. 12, s. 273–285.
- Mitrenga B., 2009, *Nazwy zmysłu smaku w języku polskim*, „LingVaria”, nr 2(8), s. 227–236.
- Mitrenga B., 2014, *Zmysł smaku. Studium leksykalno-semantyczne*, Katowice.
- Pajdzińska A., 1996, *Wrażenia zmysłowe jako podstawa metafor językowych*, „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury”, t. 8, s. 113–130.
- Piotrowska A.E., 2009, *Zmysły a procesy mentalne: historia słownictwa z rodziny czasownika 'baczyć' w języku polskim*, Warszawa.
- Pisarkowa K., 1972, *Szkic pola semantycznego zapachów w polszczyźnie*, „Język Polski”, nr LII, s. 330–340.
- Saloni, Z., Woliński M., Wołosz R., Gruszczyński W., Skowrońska D., 2007, *Słownik gramatyczny języka polskiego*, Warszawa.
- Tokarski R., 1995, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin.
- Zawisławska M., 2004, *Czasowniki oznaczające percepcję wzrokową we współczesnej polszczyźnie: ujęcie kognitywne*, Warszawa.
- Żurowski S., 2012, *Wyrażenia percepcji słuchowej w języku polskim. Analiza semantyczna*, Toruń.

Formy liczbowe polskich rzeczowników nazywających zmysły w słowniku i tekście

Streszczenie

W artykule proponuje się analizę polskich rzeczowników nazywających zmysły, a mianowicie: *wzrok*, *słuch*, *węch*, *smak*, *dotyk*, ze względu na gramatyczną kategorię liczby. Na podstawie informacji zawartych w różnych słownikach języka polskiego zostały określone znaczenia i cechy liczbowe wymienionych leksemów. Za pomocą wyszukiwarki Pelcra w danych Narodowego Korpusu Języka Polskiego dla wymienionych leksemów wyznaczono frekwencję kontekstów z formami liczby mnogiej oraz przeanalizowano znaczenia, w których zostały użyte. Otrzymane wyniki zostały porównane z informacjami słownikowymi. W wyniku rozbudowania znaczenia przez konkretyzację zmienia się charakterystyka liczbowa wyrazu, por. *słuch/słuchy* w znaczeniu ‘uszy zwierzęcia’, *smak/smaki* ‘właściwość potrawy lub napoju’. W niektórych znaczeniach forma liczby mnogiej została odnotowana wyłącznie na podstawie Korpusu, por.: *wzrok/wzroki* ‘wyraz oczu, spojrzenie’, *smak/smaki* ‘upodobanie’. Użyciu formy liczby towarzyszą procesy konkretyzacji, różnicowania znaczenia oraz wzmocnienia ekspresywnego wypowiedzi. Wyniki badań wykazują również, że wyrazy *wzrok*, *słuch*, *węch*, *smak*, *dotyk* w znaczeniu podstawowym „zmysł” nie są używane w liczbie mnogiej, są one zatem rzeczownikami *singularia tantum*.

**Numeric form of Polish nouns the names of sensations
in the dictionary
and text**

Summary

The article proposed the analysis of Polish nouns the names of sensations, namely *wzrok, słuch, węch, smak, dotyk* in the light of the grammatical category of number. Based on the data of the dictionaries of the Polish language, we define values and numeric features of the listed tokens. We designate the frequency of contexts with the plural form of these tokens and analyze the values in which they were taken with the help of Pelcra search engine, using data of the National Corpus of Polish. We compare obtained results with the dictionaries information. Numerical characteristic of words is changing as a result of the development of the meaning by specifying, for example *słuch* with the meaning of 'ear of the animal', the *smak* as 'property of food or drink'. In some values the plural form was identified only on the basis of Corpus, for example *wzrok* means 'look', *smak* means 'favorites'. The use of the plural form is accompanied by the processes of concretization, distinguishing meaning and expressive gain statements. The results show also that the words *wzrok, słuch, węch, smak, dotyk* in its core value of 'sense' are not used in the plural, that is why they are *singularia tantum* nouns.

Iryna Bundza, magister, doktorantka w Katedrze Filologii Polskiej Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki.

irashewchuk@gmail.com